

niti *teoretsko* ni moglo zadostiti (nerentabilno izrabljeni dolgovi pri večini, t. j. pri malih gospodarstvih!), dočim se potreba po novih nujnih kreditih za prehrano ni zmanjšala. Nasprotno! Ta nujnost se je spričo dotoka brezposelnih, ki so radi pomanjkanja zemlje šli v svet za kruhom, a so se začeli zdaj vračati, povečala. Nujneje kakor prej vedno bolj oslABLJENO malo gospodarstvo rabi kreditov. S „krizo“ se je zrušila navidezna stabilnost „srednjega“ gospodarstva, tako da je to gospodarstvo pritegnjeno v proces malih gospodarstev. Dočim je bilo prej samo v sebi zaključeno in uravnovešeno, ga je predvsem padec cen poljedelskim pridelkom (in tkzv. „škarje“!) zrušil in povzročil *nujnost zvišanja proizvodnje za trg, ki jo je možno doseči ali z izboljšanjem gospodarstva (za kar so nujno potrebni krediti!), ali pa z zmanjšanjem proizvodnje za dom, kar ima za posledico padec življenjskega standarda in skrajno slabitev gospodarstva.*

Zaključek. Dogajanje v slovenski vasi, ki sem ga skušal zajeti ob neraziskanem vprašanju kmečke zadolženosti v dobi največje „aktualnosti“, ima vse znake tendenc družbenih odnosov naše sredine. Slovenska vas je pritegnjena v proces kapitalistične proizvodnje, zadolženost je nujen simptom tega procesa, ki je nevzdržen. L. 1932. nam je sicer prineslo prve uredbe o „zaščiti“ kmeta, tem so in še slede nove, ki urejajo odplačevanje dolgov, toda ne nudijo deseterim tisočem zadolženih gospodarstev možnosti, dobiti novih kreditov ne le za odplačevanje starih dolgov, nego za vsakdanji kruh, za nujno prehrano, za obleko, za vzdrževanje kmečke družine. Niti te uredbe ne nudijo še nezadolženim gospodarstvom možnosti, dobiti nujnih kreditov.

V četrtem letu „zaščiti“, ko je ljudstvo ob silnem padcu življenjskega standarda herojsko vzdržalo pomanjkanje kreditov in nujnih življenjskih potreb ter „zaščito“ svojih dolgov, ob slutnjah, da bodo vladajoče plasti črtale dolgove — ta simptom svojega bistva, vidimo, kako se široke ljudske množice radikalizirajo, sluteč za simptomi vzroke dogajanja, katerega središče postajajo. Vidimo pa tudi, kako „zaščiteni“ gospodarji ob pomanjkanju kreditov za vsakdanji kruh, „prostovoljno“ prodajajo zemljo, sebe same, a „družba“ je krita pred očitki, da ne ščiti ljudstva. *Jože Kerenčič.*

MOTIVI IN UTRINKI

J U Š K O Z A K

Sezuli smo sandale

in vstopili za Francetom Vodníkom v Duhovni tempelj. Sprva se oko ni spoznalo, šele počasi se je privadilo skrivnostni notranjščini. Ob stenah so na belih stebrih visele vijoličaste zavese in precejale dnevno svetlobo, da se je mrak v vseh odtenkih pretakal od stropa do tal. Iz sten so se vile bele marmorne roke z bleščečimi leščerbami v dlaneh. Odmerjena svetloba je padala na glave duhovnih mučnikov, oblitih s krvjo, na prečiste bele deklice, ki so se jim sinje srne dobrikale. Vdolbine so bile poslikane z mračnimi smrekovimi gaji, v katerih so rajali pol angeli pol ljudje vizionarne plese. Uprl sem oči v strop, na katerem je moderni Michelangelo upodobil poslednjo sodbo. V sredini ekspresionistični Kristus, okrog njega kori mislecev, pesnikov in slikarjev. Bili so med njimi Shakespeare, Mauriac, Claudel in Giotto, Durich in El Greco, Rembrandt in Papini, smehljal se je stari Goethe, vročično so žarele oči Dostojevskemu, šumljala je častitljiva Tolstojeva brada. Skoraj sem onemel, ko sem

med legijami spoznavalcev ugledal tudi podobe religioznih ateistov. Takoj sem se pomiril in se zavedel, da stojim v hramu moderne katoliške duhovnosti, ki so ga postavljali Križarji in ga je dozidal apologet France Vodník.

Domneval sem, da je Vodník tih in trpeč vernik svojega nazora; ko pa je povzdignil svoj glas pri večerni propovedi (govoril je, če se ne motim, iz uvoda polemične epistole „Brnčić in njegovi“), me je prevzela plamteča barvitost glasu, ki je razodevala fanatično hrepenenje po spoznanju in nič manj po oblasti in moči. Trenutno sem se domislil Curtiusove trditve, da so v vseh epohah krščanstva živeli ljudje, ki so v Novem testamentu odkrili zase prikrit duhovni in večni evangelij, ki jih je osvobajal od duhovništva, avtoritete in zakonov. Ali ni zapisal Paulus: „Si spiritu ducimini, non estis sub lege“ in kasneje „spiritualis iudicat omnia: et ipse a nemine iudicatur“? Vsi heretiki krščanskega starega in srednjega veka so se sklicevali na te besede, ki so prav tako dajale veliko moč mistikom sedemnajstega in osemnajstega stoletja. Simbolno ovenčane glave so me gledale s stropa Duhovnega templja, glave Jacoba Böhmeja, Swedenborga, Martinez de Pasquallisa, Sigera Brabantskega, Saint-Martina, Antoinette Bourignonove, Evelyn Underhilla, Bonalda, Maistra in drugih, med katerimi sem pogrešil titanskega Balzaca. Za hip se je med propovedjo pomudila misel v upornih prsih stvaritelja *Comédie Humaine* in prisluhnila njegovim vročim bojem za verno katoliško spoznanje. Mož, ki je ljubil katoliško cerkev, je nekoč s krčevitimi arabeskami zapisal: „Je ne crois pas à l'Eglise romaine“. Raztogotil se je ob Pascalovem stavku, „da, bi brez Jezusa svet ne obstajal“ in se je z demoničnim smehom zarežal: „Kako bi želel, da bi se mu (Pascalu) prikazalo obličje Amerike. Do petnajstega stoletja srečno ljudstvo so decimirali in trpinčili skozi tri stoletja. Prikaže naj se mu mohamedanski svet, Kitajska, Azija naj ga pocuka za uho.“ Toda že v tihi legendi „Krist v Flandriji“ razlaga svojo vizijo: „Bila je najbolj kritična situacija, ko sem zagledal najlepšo, najobsežnejšo, najresničnejšo in najplodovitejšo moč... verovati se pravi živeti! Nedavno sem videl pogreb monarhije, zdaj se pravi braniti cerkev.“ V tem zadnjem stavku se prikriva tajna Balzacovega misticizma in magije. Opazoval je družbo in ustvarjal kot umetnik njeno obličje, njegova notranjost pa je izza mladosti hlepela po kozmičnih doživetjih. Odklanjal je cerkev in jo ljubil. Kristusov nauk mu je bil socialno doživetje in ni povsem zgrešeno, če smatramo Balzaca za umetniškega predhodnika krščanskega socializma. Omahoval je in se boril, pisal metafizične romane „Seraphito“ in „Louis Lamberta“, v katerih se v veličastnih podobah odražajo njegove zemske in nadzemske vizije. V „Seraphiti“ ugledata Wilfrid in Mina, ko strmoglavita iz meglenih višin na zemljo, svečenike vseh izpovedi, kralje, vojščake, modrijane in bogataše. Od nebeških vizij prevzet jim zakliče Wilfrid: „Vi vodite narode v smrt, vi ste zastrupili zemljo, popačili besedo, ponižali pravico do vlačuge.“ Tako se borita v Balzacovih prsih revolucionarnost in mistika, saj je rasel iz osemnajstega v devetnajsto stoletje. Prebira „Imitatio Christi“ in piše „Teto Lizo“, podlega konservativni Bonaldovi in Maistrovi mistiki in živo veruje, da je Marija Antoinette zato umrla pod giljotino, ker je njena mati razdelila Poljsko. Toda Balzac ni bil homo religiosus v smislu biblične pobožnosti in Avguštinove retorike, njegove vizije so blodeče in mračne. Kljub plamtečemu zagovorništvu in vdani ljubezni do cerkve je bila njegova „*Livre mystique*“ leta 1844. postavljena na indeks librorum prohibitorum. V Duhovnem templju sem pogrešil njegov portret. Ali ga niso brali?

Predramilo me je plamteče Vodníkov vprašanje: „Toda, kdo more trditi, da katoliški nazor od takrat (namreč srednjega veka) v umetnosti ni več živ? Kaj pa renesansa sama? In barok? In romantika? In moderna?“ Vodníkov goreči fanatizem se je sprl z miselno jasnostjo. Kako preprosto je to naziranje o živosti svetovnega nazora,

ki je nekoč ustvarjal nove stile, vklepal življenjsko vsebino v nove simbole, a se sedaj le ponavlja, če celo ne nasprotuje cerkveni veri, da si se je njegova umetnost „rodila iz etično-religiozne kulture.“ Renesancna umetnost, ki je nastala iz povsem druge čustvenosti in miselnosti, kakršno je vseboval srednjeveški katoliški svetovni nazor, je po Vodníkovem dokaz živosti svetovnega nazora. Če zapiše moderni umetnik „mati, domovina, bog“ — je katolik. In katolik je pesnik, ki je zapel: „Odperta noč in dan so groba vrata“. Prišel sem občudovati Vodníkove preskoke v ekspresionističnem katoliškem ozračju, dokler se mi ni razjasnilo ob njegovem vzkliku: „toda ali bomo zaradi tragike, ki jo doživlja duh, zanikali duha in začeli verovati v njegovega nasprotnika?“, da je Vodníku vse, kar je iz duha — katoliško. Hoja za Avguštinom in Frančiškom Asiškim je Vodníka oslepila, da blodi razpet med zemljo in meglenimi višavami in se z neizrečenimi mukami mota skozi labirinte svoje katoliške herezije. Če bi bil Vodník kdaj umetnik, koliko zagrenjenosti in fizičnega truda bi mu ostalo prihranjenega v besedi, govoru in nazoru. Toda Vodník je poskušal doživeti mučeništvo modernega apologeta.

Učenec Avguština in Frančiška Asiškega vzklika zanosno, da je ustvaril pojem kvalitete, najvišjega merila v duhovnem življenju, in se ne zaveda slabotnosti poskusa, da bi se popravile krivice katoliške kritike nad slovenskimi stvaritelji od Črtomirovega stvaritelja do ...? Med propovedjo pa je preslišal glas Njegovih: „Res clamat, vehementer clamat. Pozabili smo, da „kulture sploh“ ni. Poznamo le pogansko kulturo, mohamedansko, budistično, krščansko ...“ Če bi Vodník tega odločnega vzklika ne bil preslišal, bi bil svoje zaključne besede tako izpremenil. „Kaj pa zmore danes na primer vsa tako imenovana „evropska duhovnost“ nasproti kapitalizmu in hierarhizmu?“

V najčistejših dneh svoje katoliške herezije ni bil France Vodník bogaboječi vernik — mistik, njegova strastvena narava ga je približevala magiji, ki jo je rahlo motil esteticizem. Evelyn Underhill postavlja razliko med magijo in mistiko: „Magija poskuša dobiti, mistika dajati. Mistika je pot ljubezni, magija pot moči.“

Balzac je bil mag in umetnik. Ustvaril je mogočne privide, si z njimi skorajda osvojil svet in vladal množicam, ki jim je vdihnil dušo in meso. Vodníka je vodila strastvenost magije in ker ni bil umetnik, si je skušal podvreči vidni zunanji svet. Dozidal je Duhovni tempelj Križarjev, ga opremil z ekspresionističnimi liki svojih vizij in nagnetil v njem vse ustvarjajoče duhove sveta, katerim je pripoznal princip „kvalitete“. V strastnem žaru magičnega verovanja v univerzalnost katoliškega verskega principa in najpopolnejšo umetnostno estetiko, je Vodník pozabil, kaj predstavlja sam in kdo je katoliški „kulturni krog“. Ali pa je odmaknjen od sveta v misterioznem templju zabredel v fanatični solipsizem, ki je tudi posledica njegovega nagnjenja k magiji. V čarobnih spiralah katoliškega univerzalizma se je povzpел do domneve, da je „katolištvo“ on sam — ezoterični kristjan.

Govor je postajal vse osebnejši, česar se govornik morda niti sam ni več zavedal. Pojmi so se mahedravo opletali. Potrdil je resnico „nekoč sem že napisal, da je edino zlo kulture nekvaliteta“. V naslednjem hipu je že zagledal svoje osebno dognanje posplošeno na ves katoliški kulturni krog. Morda je zaslutil šibkost trditve in je sprva še okleval, toda zavedli sta ga bujna predstava in želja, da bi bilo, česar ni. Ali ni premislil, da je nauk o kvaliteti le teorija, in da so o kvaliteti sodili ljudje z določenimi nazori, hotenjem in celo prizadevanji? Koliko -izmov se je skovalo, da je „duhovna“ umetnost zmagovala s kvaliteto nad neduhovno. Metafizični ruralizem,

spiritualistični naturalizem, realistični imaginizem so tvorili osnove visoke estetike. Ali ima Vodnik tako slabo razvit čut za umetnostno dogajanje, da se ne zaveda, kako je prav katoliška kritika, uverjena o svojem slovenskem mesijanizmu, tako pogosto spuščala milne mehurčke? Kako nekritično sodi o slovstvenih pojavih, izpričuje njegova uporaba problematične Slodnjakove trditve, da so bili dominsvetovci na pragu dvajsetega stoletja najsvobodnejši tvorci. Zanamcem se najbrž ne bo dozdevalo, da je na primer Majcenova Kasija izraz resnične umetniške svobode, bržkone jo bodo občutili kot bolešno iskanje tako zvane svobode, ki se je izživljala v sladostrastnih naturalističnih nagnjenjih. Nekritični odnos do umetnosti, posebno glede na kvaliteto in do hotenj katoliškega slovstva, povezan s solipsistično slepoto, je zavel Vodnika do prelestne trditve, kako velika je bila razlika glede objektivnosti, širine in — kar je še posebno poudarjal — glede etičnosti med katoliško in nekatoliško kritiko. Fanatični naporji so presegli zdaj vse mere človeške pravičnosti. Nehote so se mi odprla usta od začudenja nad tem vratolomnim početjem, ko je poskušal pomnožiti dva, tri može katoliške kritike, ki so z zavestjo odgovornosti pisali o sodobnem slovstvu, kakor je pomnožil Kristus dve ribi in pet hlebkov. Tedaj sem tudi razumel donkihotsko drznost, ki vrti „Pregled svetovnega slovstva“ na oseh moderne katoliške umetnosti.

Tisti hip je Vodnik uprl pogled vame in mi s pretečim glasom očital Glose, ki sem jih napisal proti izrodnom katoliške „duhovnosti“ v obrambo svobodomiselné kulture proti tezi „Slovenec-katoličan“ in proti najsrditejšim napadom po Mahničju. Tiho sem premišljal, ali sem se kje v kateri Glosi pregrešil nad katoliškimi pisatelji, ki so zvesti svojemu nazoru, a vendar po svoji vesti in s čutom pravičnosti opravljali kulturno delo? Ali sem se pregrešil nad Vodnikom, da je s čudno primesjo zlobe napadal pravično obrambo? Čutil sem, da se sam zaveda rahle neiskrenosti svojih izjav. Ko pa je pričel s posebnim poudarkom tipati žilico mojega svetovnega prepričanja, so se mi odprle oči.

Ezoterični katoliški heretik Vodnik je krenil s poti in sklenil kompromis z ekso-teričnim katoličanstvom. Učenec Avgušlina in Frančiška Asiškega ni postal mučeniški apologet, ampak katoličan občan in je pričel zagovarjati, kar je nekoč sam obsojal. Razumel sem, zakaj se ni nikoli zoperstavil tezi „Slovenec-katoličan“. Njegovo nagnjenje do magije mu je zmračilo razsodnost, da se ne zaveda, kako je zapravil „kvaliteto“.

Zapustil sem Duhovni tempelj, da bi ne bil priča zadnjemu ponižanju, in sem zunaj obul sandale. Imel sem čuden priokus po tistih simbolih eteričnih deklacij med sinjimi srnami in anemičnih pesniških prividih. Še nekaj časa mi je v ušesih zvenela muke polna pesem:

„Bledi so bratje, blede sestré,
rdeča je reka in svet teman ...
O sveti Tarzicij!“

• V poplavi „proletarske“ literature so se pojavljali pisatelji, ki niso prinesli s seboj zavednosti od spodaj, borbenosti in žive fantazije svojega razreda, ampak podrejeno občutje manjvrednosti. Besedili so o brezrazredni družbi in slikali delo kot zločin na svetu. V njihovi miselnosti in čustvih so se odražali instinkti nezavedne mase; bili so podobni služkinjam, ki premišljajo le o tem, kako bi postale gospe.

• Goethe pravi: „Trdili so, da številke vladajo svet. Jaz vem le to, da nas številke poučujejo, ali se vlada dobro ali slabo.“

• Zakaj bežimo v samoto? Ne da bi se izmikali življenju, ampak da bi ostala misel čista, daleč od dnevnega hrupa, demagogije in puhlih fraz, tesno združena in samo njim posvečena, ki so v molk potisnjeni.

• Zgodovinski pouk v šolah je sklenila sovjetska vlada skrbno in temeljito reorganizirati. »Namesto, da bi se učencem meščanska zgodovina predavala v živi in zanimivi obliki, s podajanjem najvažnejših dogodkov v časovni zaporednosti z orisi historičnih osebnosti, jih obremenjujejo z abstraktnimi definicijami socialnih gospodarskih formacij, in se jim na ta način namesto živega in zanimivega predavanja nudi abstraktne sociološke sheme. Mi potrebujemo zgodovinskih knjig, v katerih je zgodovina Rusije tesno povezana takó z zgodovino ostalih narodov Sovjetske Unije kakor z evropsko in svetovno.«

• Resnična umetnina je najgloblja biografija svojega časa.

• Lahko mu je pisati o „meri in vagi“, kdor ima že svojo mero in vago. (Misel in delo.)

• Nostalgija. Da bi mi bilo dano doživeti viharje, ki bodo odpihali pleve današnjih dni.

• Vera v preobrazbo človeške družbe in življenja se ne kaže v abstraktnih definicijah in teoretskih shemah. Vitalno silo novih smeri dokazujejo vedno in vselej le delavci, ki na vseh področjih narodnega in človečanskega delovanja ustvarjajo otipljive oblike novih življenjskih vrednot. Takih delavcev si želimo in jih obujemo.

• Katekizma svetovnega nazora se marsikdo hitro nauči; tisti pa, ki potem živo vežejo in pletejo in ustvarjajo nove dogodke v življenju, se v človeštvu ne morejo izračunati na %.

• Živimo v času, ko vse hlasta za cenanim uspehom. Nevera v družbene vrednote je upihnila veselje do dela. Tudi pisatelj ga več ne pozna. V umetnosti ščitijo teorije malokrvne poganjke, čustva umirajo, intelekt je suh kakor poper.

• V veliki stanovanjski hiši se je zastrupila od življenja utrujena ženska, mati in žena. Dopoldne je napisala poslovilna pisma, legla na posteljo in odprla plin. Vzela je križ v roke in s premislekom počakala smrt. Popoldne je vest zajela hišo in proniknila zvečer v mesto. Drugo jutro so raznesli listi, da si je enako smrt izbrala njena sestra. Položili so ju skupaj na oder. Prihajale so ženice iz hiše. Ustavljale so se potem na vogalih in pripovedovale šepetaje, kako ležita sestri, ena v beli, druga v črni krsti. Branjevke na trgu, ki se niso mogle odmakniti od stojnic, so jih klicale k sebi in ženice so spletale pripovedi. Naposled se je odločila, zdaj maslarica potem zeljarica, prepustila je stojnico sosedi in hitela gledat. Poslušale so gospodinje in se solzile. Niso se vračale naravnost domov, po ovinkih jih je gnalo k mrtvima sestrama. Na stopnicah so gomazele ženske. Popoldne so vrste naraščale. Prihajali so moški. Kdor je šel mimo hiše, je krenil za drugimi. Nastala je gneča, da so se ljudje po tesnih stopnicah komaj vzpenjali in se drug za drugim ob ograji zopet spuščali. Oni spodaj niso mogli pričakati, napeto so izpraševali vračajoče se kropilce. Pred odrom se obiskovalci niso mogli vzdržati, da ne bi govorili in govorili. Črni mož, ki je dopoldne

molče sedel v kotu, se je vmešal v pogovor. Pletel je, kako je ta ali ona omedlela ob pogledu na nesrečnici, kako je zastaven moški krčevito plakal, šepetaje je razpredal svoja opazovanja in ljudje so ga z odprtimi usti poslušali. Ženski za vrati se je zdelo, da sama leži na odru, drugi zopet, da je bila mrtvi najboljša prijateljica, ki ji je že pred smrtjo zaupala vse težave. Nazaj grede so se delali še bolj presunjene, da so že s samim pogledom vzbujali sočutje. Nevidne vezi so spojile mrtvi sestro s prihajajočimi in odhajajočimi, da so vedeli vse, česar sami nista povedali in tudi nista mogli. Nova družina, ki se je sproti ustvarjala, je vsak hip naraščala, enako obsojala, odpuščala, čustvovala, mislila, kolikor je še mogla misliti, in sproti pretvarjala, kar je nevidno v njej nastajalo. Raziskovala je vzroke, obtoževala družbo, razmere in posegala v nadnaravne svetove. Tajne sile so se razgibale in vladale nad ljudmi, jih iskale vsepovsod in jih vodile pred oder — ustvarjale fantazijo, sodbo in pomenljivi molk.

Te tajne sile so podtalni sociološki zakoni, ki sproščajo energije, da jih včasih nobena sila ne zaustavi. Neznani vzroki jih predramijo, in komaj se ve zakaj, že razsaja vihar. Izmikajo se znanstvenim dokazom in razodevajo pogosto časovna nagnjenja. Pisatelju je dano, slutiti jih in jih upodabljati.

•

Prevladala je umetnost, ki analizira razkroj družbe, anatomizira s časovno lečo najvsakdannejša človeška opravila (Joyce), ki s pinceto odpira gnojne rane (Céline) in se naslaja ob človeškem smradu. Beseda idealizem je ali ekskomunicirana ali zasmehovana. Vprašujemo se, ali more človek, ki sicér obsoja današnjo družbo in razmere, živeti brez prividov lepote v naravi in družbi, brez idealov v človeka, ki ga sluti prihajati, brez solnčnih žarkov in radosti? Ali se more človek, ki ni za vse to dovzeten, sploh boriti za nove svetove? Ali ne bodo terjali bodoči rodovi tudi te dediščine od nas?

•

Marčno solnce je z jasnega neba metalo slapove svetlobe na zasneženo Komno pod Bogatinom. Snegovi so bili zalili vse konte, mehko zaoblili hrbte in grebene, na globoko pokrili kamnite doline. Lesketale so se bele sipine in široki valovi, kakor jeklene plošče so žareli mogočni hrbti zasneženega skalnatega sveta. V slepeči, beli tišini, ko je svetloba od vseh strani udarjala v človeka, smo sedeli pri stanovih na Govnjaču. V ledenih svečah pod zasneženimi strehami so se igrale luči. Nedavno je nekdo vzkliknil: „Muho imam.“ Držal jo je živo v dlani in vsi smo jo občudovali kot čudo sredi belega, mrtvega sveta, kjer ni bilo razen nas žive duše, le v neizmerni daljavi gori na Križu sta se prikazovala dva smučarja in švigala kakor bolhi po snegu. Od nekod je pribrenčal čmrlj in se svetil v solncu. Vesel se je izpreletaval, pa se mu je v trenutku zavrtelo, dotaknil se je snega in otrdel. S težavo je lezel in iskal tople opore. Položili smo ga na desko, da bi ga rešili. Ni mu bilo več pomoči, znova se ni mogel vzpeti. Ko smo za hip stopili v senco za stan, smo opazili na snegu vrsto zmrznjenih muh. Pomlad v zračnih valovih nad snegom je izvabila samice iz stana, da so skozi odprtine v deskah zarajale v solnce. V senčnem hladu so se dotaknile snega in otrpnile.

Vem, te muhe na Govnjaču so motiv, ki še nima vsebine.

razdaljo; v zavesti še ni izrazit, ni pravega sovražnika, ne pravega zaveznika.

Čeprav po svojem družbenem položaju proletarec, je po zavestnem odnosu do družbe viničar nerazgledan, neusmerjen, pasiven, zakrknjen, brez vrednotenja samega sebe, skratka: ima zavest »lumpen-proletarca«.

To je težka obsodba. Ne obsodba viničarja, nego obsodba one slovenske družbe, ki živi po svojih ustanovah: cerkvi, šoli, organizacijah mimo viničarjevega življenja, ga ne skuša premakniti za ped, mu ne spremeniti toka. Ali pa deluje v smeri, ki popolnoma nasprotuje življenjskim potrebam tisočernih viničarjev, potrebam, ki bodo jutri potrebe deset tisočev, pojutrišnjem večine slovenskega kmečkega ljudstva, ki bo v teh družbenih odnosih zaživel življenje naših viničarjev. Ali pa bo tudi zaživel zavedno proletarsko življenje, polno zavestne, aktivne, odločne, jasne in določne borbe za kruh in ljubezen?

Tu je jedro slovenskega problema, problema rasti ali propada ljudstva, v čigar notranjo moč še verujem, le da se mora preobraziti jedro slovenske družbe, ki nosi lastno moč in nemoč ter moč in nemoč naroda, bodočih zavednih proletarcev, ali pa prodaja-jočih se in zapitih ljudi.

Jože Kerenčič

Popravek. V zadnji (5./6.) številki na str. 302. vrsta 21, in 23. popravi: večje zadržno gospodarstvo — v pravilno: večje *zadolženo* gospodarstvo.

MOTIVI IN UTRINKI

o Antonu Slodnjaku

Patetična anatema pod naslovom »Ali je vrazovstvo psihološki ali sociološki problem«, ki jo je v letošnji »Sodobnosti« (št. 5) zavoljo mojega članka »Ob véliki korespondenci« (LZ 1936, št. 1—4) izrekel nad mano Anton Slodnjak, čustveni pismouk naše literarne zgodovine in »Kolumb« slovenske »narodne duše« na oceanu naše književne preteklosti — je zanimiva in vredna pozornosti iz dveh razlogov. Kakor je namreč po eni plati dokaz, kolikanj preživeli pojmi se še danes bohotijo v našem »slovstvecu«, tako je na drugi strani za naše odnose in zaostanke sila značilen »sociološki« in »dušeslovni« pojav.

Po docela navadni obrambni pravici slehernega obtoženca, pa tudi v interesu nekaterih načel in občevalnih oblik, ki bi menda morale biti pogoj vsakega razpravljanja o idejnih rečeh, moram že koj spočetka ugotoviti, da predstavlja Slodnjakov srboriti protest primer docela svojevrstne literarne prakse. Postopek je star in je bil z istim negativnim učinkom, kakršnega je dosegel Slodnjak, že prenekaterikrat preizkušen prav na mnogih zagovornikih nazorov in metod, s katerimi sem se tudi jaz poizkusil v svojem članku približati objektivni resnici. Slodnjak, ki me po vsem videzu ni razumel (»socio-

loška« determinanta!) in me ni hotel razumeti (»dušeslovna« determinanta!), čeprav je še v svojem »Pregledu slovenskega slovstva« trdil o Vrazu nekatere reči, ki se ne ločijo tako hudo od mojih izvajanj, si je namreč meni nič tebi nič skonstruiral nekega svojega, posebnega pisca stigmatiziranega spisa in mu ročno podtaknil neke trditve in tendence, v katere se zdaj zaganja z vso svojo donkihotsko ogorčenostjo in slepoto. Ponarediti človeka, ga pribiti na sramotni steber zaradi mnenj, ki jih ni izrekel in ki obstoje edinole v umetno ustvarjenem videzu tvojega napada; grmeti pavšalno in motno, citirati samo dva kratka stavka, ki se ne tičeta tega, kar hočeš nasprotniku pripisati, in se dosledno izogibati konkretnega, podrobnejšega polemiziranja; drzno sprevračati dejstva, sugerirati bralcu s tonom in retoričnimi pripomočki napačno predstavo o nasprotnikovih izjavah (ki jih ne navajaš) ter se z moralističnim in domoljubnim patosom zavarovati zoper morebitno bralčevo kritičnost; enostavno utajiti sončno jasno *slovensko in protivrazovsko tendenco* obsojenega spisa, je niti z namigom ne omeniti, zato pa nekoga s težkimi besedami označiti za »dvomljivca«, ki je »nevarnejši kakor odkriti odpadniki«, si z mirno vestjo izmisliti, da se je »Brnčič pokazal... Pilata, ko je hotel premakniti težišče Vrazovega problema iz psihološkega jedra v sociološko« — vse to je sevé zelo mikavna in za dosego kakšnega posebnega namena nemara celó uspešna čarovnija. Ali se Slodnjak zaveda dvomljivosti svojega ravnanja, tega kajpak ne vem; tudi se mi na tem mestu ne zdi potrebno moralno vrednotenje metod, ki sem jih pravkar opisal. Zakaj dovolj žalosti in smole za Slodnjaka je že v okoliščini, da je moj članek, ki obstoji v določenem številu vsakomur dostopnih izvodov, že brez tega mojega odgovora v celoti en sam materialno pričujoč demanti vseh njegovih zavijanj; še hujše gorje pa je v tem, da se je Slodnjak zaletel vame po nerodnosti prav na točki, ki je zanj samega najbolj kočljiva in na kateri se je kot znanstvenik in kot ideolog že nekoč poprej in zdaj vnovič nehote razkrinkal sam.

Svoj naskok pričenja Slodnjak z uvodom, v katerem izpoveduje svoje naziranje, da je vrazovstvo izključno »dušeslovni« pojav, razen tega pa zagovarja slovensko samobitnost; to pa na način, ki bi utegnil nepoučenega bralca prepričati, da sem jaz — oziroma, da je Slodnjakov ponarejeni, za njegovo lastno uporabo prirejeni Brnčič izražal nekakšne dvome nad slovensko eksistenčno upravičenostjo, skratka, da je sam nekakšen potuhnjen vrazovec. To še stopnjujejo nadaljnji stavki, kjer pričenja s težkimi kalibri streljati po meni (»dvomljivec«, »Pilata« itd.) in v katerih se trudi s svojimi negromantskimi triki znova vzbuditi videz, kakor da razlagava jaz in moj nesrečni ponarejeni dvojnik pojav vrazovstva sociološko edinole zato, da bi podtaknila slovenstvu neko malo poprej omenjeno »zastrupljenje s švabskim duhom«, zavoljo katerega se Slovenci »krčevito oklepamo slovenskega jezika in slovenske narodnosti«.

Rad bi pa vedel in *videl*, kje neki bi naj bilo tisto mesto v mojem članku, ki bi upravičilo navedeno svetopisemsko prisposodo, kje je Slodnjak iztaknil dejansko gradivo za svoja namigavanja, kje se jaz »skeptično vprašujem, kdo je prav za prav koga izdal: ali Vraz Slovence, ali pa morebiti celo Prešeren — Vraza«?

Slodnjakov prvi, »preprosti« ugovor, s katerim hoče uničiti mojo sociološko razčlenbo, je resnično neverjetno preprost in tako se je Slodnjak v svoji naivnosti ob njem tudi prvič spotaknil. Kajti ne glede na precej izsiljeno pomembnost opombe: »Zakaj vendar je edini Vraz podlegel onim sociološkim silam..., vsa druga prleška in tem bolj seveda osrednje slovenska..., inteligenca pa je ohranila zvestobo slovenstvu?« — je Slodnjak docela pozabil, da se dá isti ugovor tem uspešneje obrniti zoper njega, kar se mu je brez mojega sodelovanja že tudi zgodilo (glej na pr. LZ 1935, str. 508, Sodobnost 1935, str. 289—290). Jaz sem zapisal: »Vrazov prehod k ilirizmu je treba presojati kot posledico določenih objektivnih in subjektivnih pogojev«. Slodnjak je to seveda spregledal, sam pa trdi, da spada Vrazov pojav izključno v psihološko področje in je v svojem »Pregledu slovenskega slovstva« na str. 101 in 102 povsem nehumoristično razložil, da je Vrazovo uskoštvo posledica njegovega panonskega karakterja, ki ga baje označuje »tovarištvo«. V času, ko se bliža v Halozah in Slovenskih goricah sproletarizirano slovensko ljudstvo zadnjim ekonomskim možnostim človeškega obstoja, uči slovenski znanstvenik, da je tam »sad prva, dobiček ali pa plačilo postranska stvar«, zakaj tamošnjega človeka »označuje v socialnem oziru tovarštvo, ki se izraža tako, da obdelujeta zemljo posestnik in najemnik v nekem solidarnem čuvstvu...« Reči pa je treba, da obstoji zakonita in vzročna zveza med temi trditvami pa med mistično, psevdoznanstveno teorijo o »panonskem«, »alpskem«, »noriškem« tipu, ki se po Slodnjaku bojda izražajo v slovenskem književnem snovanju, in njegovim izpadom zoper sociološko tolmačenje Vrazovega primera. Gre za globlje reči, kakor si znabiti sam Slodnjak predstavlja, za zelo poučno »sociološko« in »dušeslovno« karakterizacijo celotnega Slodnjakovega idejnega prizadevanja.

Slodnjak, ki je moj članek očitno že bral z isto nestrpno strastnostjo, ki diha iz njegovega odgovora, je v prizmi svojih predsodkov zmaličil in popačil skoraj vsem mojim izjavam njihovo pravo vsebino. O tem priča tudi njegov naivni, mehanični prevod mojega stavka o »razdalji med našimi kulturnimi stremljenji in našimi socialnimi možnostmi«, ki je po Slodnjaku zgolj dejstvo, »da je tedaj slovenski filister še manj kupoval slovenske knjige kakor danes ter je zato bilo nemogoče, da bi nekoga živilo samo pero...« Tako je Slodnjak prvikrat dokazal, da nima pojma o sociologiji, da se prav nič ne zaveda, kolikanj širok in zamotan kompleks predstavlja pojem »socialnih možnosti«, ki jih določa kaka sredina z vso (bistveno važno) dialektiko učinkovanja in medsebojnega prepletanja vseh socioloških, ekonomskih, političnih, idejnih in psiholoških silnic. Njegov izraz »pomislek«, ki je ž njim označil moj zgoraj navedeni stavek, pa ni sevé nič drugega kakor nov poskus, prepričati bralca o nekakšnih stališčih, ki mi jih sam podtika, ne da bi jih mogel dokazati. V vrsto takih demagoških polemičnih pripomočkov spada takisto retorično vprašanje: »Ali Brnčič misli, da Prešeren ni mislil na to«, da je življenje umetnika »...ne samo pri Slovencih... dragocena narodna, a krvava osebna in umetnostna žrtev« — kakor bi ne bil Brnčič ponovno izrecno poudaril dejstva Prešernove žrtve in njegove osebne tragike in prav tako tudi ne samo enkrat pribil, da je v njegovem sporu z Vrazom »pokazala zgodovina, da je bila objektivna resnica na njegovi strani«.

isto velja za Slodnjakove ugotovitve, »da je tudi Vraza-Ilirca ubila revščina in da danes prodajajo šenoine zbrane spise v nižji nakladi, kakor pa na pr. Cankarjeve«. Saj sem vendar dovolj jasno podčrtal, da se je Vrazov prestop praktično izkazal kot zmota tudi z njegovega individualnega stališča; in končno naj mi Slodnjak dokaže in pokaže, kje vraga sem zagovarjal hrvaške kulturne prilike v primeri s slovenskimi? — »Vraz je žrtvoval svoje bistvo ter dosegel to, kar je bilo zanj za človeka in poeta nebstveno«, me zelo lepo poučuje Slodnjak; vendar se mi zdi, da se je spet obrnil na napačen naslov, kajti domišljujem si, da se približno takšni zaključki nudijo tudi iz mojega članka; bojim se le, da sem precej realneje in verjetneje odgovoril na vprašanja »zakaj« in »kako«, kakor pa Slodnjak v svojem zamotanem, nekam previsoko uglašnem in navadnim možganom izredno težko dostopnem odgovoru.

»Zadnjo preizkušnjo (Prešerna in Vraza) je že podpisala zgodovina...« piše Slodnjak — ne glede na okolnost, da je kaj takega moči brati tudi v mojem članku. »Toda buditi nekoga iz zasluženega pokoja ter njegova napačna dela in blodne ideje razkrivati kot posledico socioloških vzrokov, a ne kot sad zanimivega, toda slabotnega duševnega tipa, to je nepotrebno delo«. Ne da bi dokazal in ne da bi mogel dokazati svojo tezo, mi torej Slodnjak aprioristično zoperstavlja zelo dvomljivo hipotezo kot dokazano dejstvo in ob tej klavrnii premisi znova zavito namigava na tendence, ki si jih je sam izmislil in bi jim rad dokazal moje očetovstvo: »Če hočemo živeti, moramo verovati, da je vrhovno načelo slovenskega življenja Prešeren«, dočim je Vraz »zabloda, laž in smrt«. Slabotnost in nedokazanost Slodnjakovih argumentov postaja v primeri z njegovo kolerično agresivnostjo že več kakor značilna.

Ali zdaj gre za načelno vprašanje. Predvsem je treba ugotoviti, da nikjer nisem trdil in bi ne mogel trditi, da je vrazovstvo *izključno* sociološki pojav, kar mi hoče naprtiti Slodnjak. Vraza sem na široko označil tudi psihološko, poudaril sem nedoslednost njegovega značaja, jo pokazal na dejanskih primerih in naposled navedel tri okoliščine, pri katerih je odločala njegova psihološka konstelacija: njegov boj s slovenskim književnim jezikom, njegove ponesrečene studije in njegov up, da si bo mogel med Ilirci kot književnik zagotoviti obstanek. Opozoril sem tudi na »nezavedne čustvene težnje, ki so gnale... mladega... romantika... med živahne, burne in bojevite zagrebške Ilirce...« To so dejstva. Slodnjak pa naj mi oprusti, če se moji nazori o psihologiji malce razlikujejo od njegovih sila sumljivih »dušeslovnih« modrovanj, ki glasno pričajo, da se na psihologijo prav tako malo razume kakor na sociologijo. Označevati namreč Vrazovo vrazovstvo kot enostavno in izključno posledico njegovega panonskega »tovarištva«, trmasto trditi, da Vraza »v zmote niso gnale obupne socialne in kulturne razmere na Slovenskem..., temveč samosvoja duševna in telesna struktura«, ker je bil »igrača svojega narcističnega temperamenta«, besedičiti, da so »prvine Vrazovega prestopa docela osebne« in da »njihove usodne sile vro iz najglobljih korenin Vrazovega erotičnega življenja« — vse to pomeni, tavati zbegano in slepo nekje med fiziološko-psihološkimi šolami iz prejšnjega stoletja, med raznimi »psihologijami duha« (Geisteswissenschaftliche Psychologie), med

psihoanalizo in nekaterimi modernimi psevdoznanstvenimi mistifikacijami; to pomeni, pobirati v isti sapi drobtinice z Wundtove, Sprangerjeve, Freudove in Rosenbergove mize, sestavljati povsem nezdružljive idealistične in materialistične elemente v neorgansko, neuporabno zlitino in se gibati izven vseh možnosti, približati se objektivni resnici. Vse to pomeni, samovoljno izrabljati znanost, ki ne trpi takega zmedenega elektricizma in diletantstva ne v svoji lastni ne v pomožnih panogah; vse to pomeni navsezadnje, da je Slodnjak z vsem svojim prizadevanjem tipičen izraz našega okolja, ki je že od vekomaj sprejemalo evropska spoznanja in ideje le v mešanici njihovih bledih odsevov in s trajnim polstoletnim zaostankom.

Čeprav si Slodnjak očitno domišlja, da je s svojim karakterološkim prijemom (ki ga pa mimo tega uporablja priložnostno in nedosledno, glej njegov »Pregled«) uvedel v našo literaturo nekaj novega, je prav tako očitno, kolikšen anahronizem so takšni vidiki danes. V času, ko nam nudi celotno človeško znanje neskončno objektivnejše pripomočke, s katerimi razkrivamo človeška gibanja in pojave človeškega duha z vsemi njihovimi prvotnimi vzroki, z vsemi njihovimi razvojnimi procesi od osnovnih fizioloških in družbenih gibalnih sil do najsubtilnejših psiholoških vibracij — v tem času učinkujejo Slodnjakove razlage samó kot namišljeno psihologiziranje brez psihologije. Sociologija je danes ta dan že vse preveč znanost, da bi se ji bilo moči približati s tolikanj površno pripravljenostjo, kakršna je značilna za Slodnjaka; prav tako je moderna psihologija od Freudove revolucije zoper staro spekulativno in katedersko psihologijo, preko Adlerja in njegovih naslednikov do vidikov, ki jih dajejo izsledki I. Pavlova, prehodila že tako ogromno pot v smeri k eksaktni znanstveni objektivnosti, da je definitivno prenehala biti poprišče, na katerem bi se smela izživljati človeška domišljija brez slehernega nadzorstva in se igrati z nedokazanimi trditvami. Slodnjak ne ve, da obstoji danes med sociologijo in psihologijo organična notranja zveza. Slodnjak ne ve, da je dandanašnji *znanstveno* nemogoče, iztrgati človeka iz kateregakoli življenjskega območja, ki ga določa, da se giblje vsak individuum kakor v treh koncentričnih krogih *obenem* v območju bioloških, socioloških in psiholoških zakonov, ki se v njem med sabo prepletajo in ga prav v tem vzajemnem učinkovanju oblikujejo. Vsak človek stoji sredi odnosov in pogojev, je njih proizvod in hkrati nanje reagira po svojem »značaju« v vsem svojem vsakdanjem trajanju in tem bolj v najodločilnejših trenutkih svojega življenja. Čim više stoji človek, čim pomembnejše je njegovo delovanje za večjo skupnost ljudi, tem močnejša je reakcija na pojave in zakone, ki vplivajo nanj. To pa ne pomeni nič drugega, kakor da so njegove odločitve vedno manj zgolj njegova osebna stvar in postajajo vedno bolj vprašanje mnogih ljudi; iz privatne zadeve postaja njegovo dejanje in nehanje pozitivna ali negativna socialna funkcija, to se pravi, vprašanje družbe in umevno tudi vprašanje vede, ki se z družbo ukvarja — sociologije.

Slodnjakova dilema: »ali je vrazovstvo psihološki *ali* sociološki pojav« je mehanična in idealistična. Vraz in vrazovstvo sta sociološki *in* psihološki pojav.

Dosleden v svoji nedoslednosti, kakršen pač je, je Slodnjak v skladu s svojo zgoraj omenjeno napačno predpostavko tudi mogel priti do verbalne in

literarne trditve, da je dal »Prešeren ... Vrazu in vrazovcem pravico za njihov klavni obstoj«. Kako da Slodnjak, srditi borec za slovenskega duha in za slovenstvo, ne more in ne more sprevideti vsaj iz vsakdanje izkušnje, da vrazovstvo ni samó literaren pojav, da tudi ni zgolj psihološki, temveč celó političen in ekonomski problem? In kaj bi bilo z vrazovstvom, če bi na primer po kakšnem naključju Prešerna ne bilo? Sicer pa se skriva za Slodnjakovim poudarjanjem literarnosti vrazovskega kompleksa neka tendenca, ki bi jo on sam bržčas označil za slovensko; toda očitno je, da Slodnjak niti ne sluti, kako slaba usluga slovenstvu je njegova nojevška politika, njegov literarni beg pred neliterarno, med nami pričujočo in otipljivo realnostjo vrazovstva, ki je danes menda precej več kakor le psihološka in slovstvena zadeva. Če bi imel Slodnjak količkaj sociološkega občutja, bi moral doživeti nešteto fizičnih dokazov, da je vrazovstvo še dandanašnji prav tako kakor v minulosti predvsem posledica slovenskih družbenih razmer in pogojev. Vrazovstvo je bilo od vsega začetka izraz socialne, kulturne in narodnostne embrionalnosti našega meščanstva; poslednjih 30, 40 let pa se je izkristaliziralo kot izrastek tistega slovenskega malomeščanskega liberalizma, ki preživlja že nekaj desetletij svojo krizo in ki je v nenehni defenzivi pred gospodarsko in politično enotnejšim, ideološko doslednejšim in med slovenskim ljudstvom organizacijsko krepkeje ugnazdenim klerikalizmom neprestano iskal tudi za ceno izgube slovenske samobitnosti zaveznike na jugu. Dejanski nositelj slovenstva, slovensko delovno ljudstvo, pa v naši zgodovini v nobenem teh taborov še ni postalo naš resnični narodnostni princip. Te sociološke kategorije nimajo kajpada nič skupnega s Slodnjakovim primitivnim psihologiziranjem o našem ljudstvu in inteligenci, ki baje »kaže dva tipa: zvestega in nezvestega«, med katerima poraja poslednji vrazovske pojave.

Vse to sem povedal ali nakazal že v svojem članku; s predsodki natrpanim, zlohrotnim in načelno gluhim ušesom vnovič razkladati samoumevne reči, to se mi zdi danes resnično dokaj brezploden in dolgočasen posel. Tudi se odlikuje Slodnjakova pridiga po vzgledni motnosti, neučakanosti in zmedenosti; in zares bi mi bilo žal, če bi ga kljub svojemu prizadevanju, da se prebijem skozi trópsko goščo njegovih formulacij, vendar razumel tako napačno, kakor je on razumel mene. A podoba je, da je ta moj strah prazen.

Nekakšno sintezo svojih vidikov o slovenskem narodnostnem in kulturnem življenju v zvezi s pojavom vrazovstva je poizkusil podati Slodnjak na koncu svojega napada. Ti nazori so znani že iz njegovega »Pregleda«, le da se tu pojavljajo v polemični izostrenosti in v kondenzirani obliki vse svoje dvomljivosti in protislovnosti. Slodnjak loči dve »sliki« našega »narodnega značaja«. Tista, ki jo najprej omenja, čeprav jo označuje kot »drugo«, je »občeslovanska dediščina« in se »pretvarja že v režeče poteze individualnega in kolektivnega anarhizma«, ki »moti ves čas« našo »organsko rast«, ki je »prva« slika. Iz druge slike, iz teh »gnojnih kanalov vre fantastika (čeprav spada Slodnjak sam kakopak k prvi skupini; moja opomba), strahopetnost, renegatske sanje, licemerstvo ...« V nasprotju s prvo sliko, ki je »posneta iz notranjega smisla našega narodnega življenja«, je ta druga slika »individualno-psihološkega porekla«, je »sad nemirne in nepreračunljive krvi, posledica mešanja najbolj sovražnih in nasprotnih plemen ...«

In zdaj smo tu! Voilà un homme! Nejasnosti postajajo jasne. Prvič: »narodni značaj«, »narodna duša« je po Slodnjaku — kljub vsej previdnosti, s katero je treba sklepati iz njegovih ne posebno preciznih izjav — nekaj aksiomatično danega, apriornega, neizbrisnega, večnega, absolutnega. Drugič (če pokličemo na pomoč še njegov »Pregled«): »duhovne obraze« naroda in posameznika določajo »kri«, »etnične prvine« in njih »mešanje« (Kersnik), »obče-slovanska dediščina«, »rasno poreklo« (Tavčar), »mešanje plemen« in podobni vzroki enake znanstvene cene.

Vse to niso Slodnjakove iznajdbe, dasi se Slodnjak (in še kdo) po vsem videzu niti ne zaveda čudnega sorodstva, ki sta mu ga nakopali njegova nekritičnost in miselna nediscipliniranost. Že od Le Bona in Gumpłowicza se vlačijo kakor megla po evropskem ozračju te vražarske besede, pozne potomke ostarelega meščanskega idealizma. Dolgo dobo so se vtihotapljale v malo-meščanske glave in na univerzitetne katedre, so vršile zvesto in poslušno vse naloge, ki so jim jih nalagali zaviralni procesi v sodobni družbi, so se pomalem iz papirnate teorije izpreminjale v orožje socialne in politične prakse, so v tem razvoju postopoma izgubljale svoje eterično snobistično dostojanstvo, se po neizbežni usodi vseh mistifikacij v dejanskem življenju vedno bolj vulgarizirale, dokler se niso slednjič v svoji najdoslednejši obliki do golega razkrinkale v knjigi z grandomanskim naslovom »Mein Kampf«.

Kakor ni vrazovstvo zgolj duhovni in psihološki, marveč hkrati sociološki in politični problem, tako ni edinole politični in sociološki, temveč takisto psihološki, kulturni in duhovni pojav tudi sodobna fašizacija na vseh frontah človeškega udejstvovanja. Živimo sredi procesa, v katerem se po vsej Evropi oblikujejo družbene skupine in ideologije v vse jasnejši podobi ter se v kulturnih predelih prav tako kakor v gospodarskem in političnem valovanju ločijo do ekstremov. Pri nas se tudi ta razvoj odraža v tipični slovenski plašnosti, ki je nje pojavna oblika tradicionalni kompromis. Nenehno se gibljemo med pojmi in idejami, ki jih medla zavest našega slovenskega človeka še ni spoznala v njihovem pravem bistvu in pomenu. Tako se omenjeni proces tudi pri Slodnjaku še ni izrazil v vsej svoji konsekvantnosti; kajti ker mu hočem biti pravičen, moram Slodnjaku priznati, da je v svojem slovstvenem delu tu in tam izpregovoril tudi o raznih socialnih in razrednih pogojih, ki so določali naše kulturno ustvarjanje, dasi mu ni uspelo dokazati, da bi znal take splošne, priložnostne izjave potrditi tudi v praktični obdelavi svojega predmeta. Slodnjak je po svoji idejni usmerjenosti in po svoji znanstveni metodiki eklektik. Toda kljub temu, da so dandanes njegovi nazori šele anahronizem, utegnejo nekoč postati v svoji prečiščeni obliki — reakcija.

Biti idejno neorientiran, se loviti za psihologijami in sociologijami, nekritično paberkovati po vseh ideologijah in metodah, biti vroč mistik in hkrati koketirati z racionalističnimi prijemi, fantazirati in se obenem postavljati v držo nezmotljivega sodnika, govoriti v tonu posvečene avtoritativnosti in biti sočloveku skrajno nepravičen, sprejemati tuja mnenja s predsodki in svoja lastna vsiljevati z vsemi hipnotizerskimi sredstvi — vse to pomeni (danes in v sodobni situaciji človeškega znanja in človeških zmot, družbenih reakcij in progresov) — nevarno nihati na silno ozkem robu, s katerega je padec veliko verjetnejši kakor pa vzpon.

Ivo Brnčič

MOTIVI IN UTRINKI

Knjige. Tri knjige me spremljajo zadnje čase, tako so mi blizu, da se zaenkrat ne morem ločiti od njih. — Aristofanove komedije, napisane v časih razpadajoče družbe, pred smrtjo notranje in zunanje svobode atenskega naroda, me mučijo z vprašanjem, kdaj in katera družba bo zopet prenesla tako igrivo in jedko umetniško analizo človeka in njegove sredine? Aristofanov poslednji molk me danes bolj ko kdaj prepričuje, da se umetnikova socialna svoboda v dva tisoč letnem razvoju človeštva ne more sprostiti železnih verig in okovov. — Dante je ustvarjal »Divino commedio« v pregnanstvu in sezavedal, da je v svoji pesnitvi pisal najvišjo obsodbo tedanjemu času in da se je sam odrešil v okviru katoliškega svetovnega nazora. V »Divini commedii« je dobilo kozmično občutje srednjeveškega človeka najvišjo, dovršeno stilno obliko; »Inferno«, njen najgloblji del, je obenem ena najsvobodnejših socialnih izpovedi. — Goethe je Danteja dosegel. »Faust« je ob zatonu patriarhalnega meščanstva triumf stila in subjektivna izpoved modernega človeka, sinteza njegovega kozmičnega občutja. — So še drugi avtorji, h katerim se vedno vračam, toda te tri knjige so mi danes najbližje. Vsa naša vzgoja, umetniško občutje sta globoko zasidrana v njih. Pred časom pa me je opozorila Šolohova »Preorana ledina«, da se že napovedujejo časi, ko si bo novi človek oblikoval stilno sintezo svojega življenja in nazorov.

•

Župančič pravi nekje: »Meni je poezija izliv neke napetosti v človeku.« Ali družba ne zapira pisateljev in ne požiga njihovih del zato, ker se boji »visoke napetosti«?

•

Ko je sila prekipela in so bili že vsi kamni po poljih popisani z dolgovi, narod pa na robu propada, je Solon simuliral blaznost in prepeval elegije, da bi zrušil vladajoči razred v Atenah in bi ustvaril narodu znosno življenje. Koliko modernih poetov je že pelo elegije, pisalo romane, uprizarjalo drame, da bi razgalili ljudsko stisko? Koliko jih je izgubilo pamet, koliko jih je poginilo od gladu in od sovraštva vladajoče družbe, čeprav so ustvarjali iz žgoče bolečine nad človeško bedo in so marsikdaj s preroškim talentom odkrivali privide človečanske resnice. Zakaj in čemu se preliva ta kri? Ali danes tudi poetova »blaznost« ne more uspeti?

•

Prišel sem v zakotno gorsko vas. Pred hišo je sedela žena in pletla košaro. Med pogovorom je naenkrat pomembno pomežiknila: »Ste slišali o Antikristu? Zdaj je prišel na svet.« — »Antikrist?« sem se začudil. — »On je. Povejte mi, ali je že živel človek, ki bi ga vsi volili, kakor so njega?« Spoznal sem, da misli Führerja in zadnje volitve petintridesetega leta. Pogovarjala sva se o tem in onem, občudoval sem preprosto ženico, kako je zrelo sodila o fašizmu, o socializmu in drugih dogajanjih na svetu. Bogvedi, koliko dni je že tako presedela v tišini pri košari in po svoje preudarjala o svetu.

Ljudska volja išče svojega izraza. Marsikdaj je ta varljiv in niha kakor nemirna igla med ekstremnimi poli. Pogovor z ženico v gorski vasi me je zadel; zavedel sem se, kako se na dnu ljudskega hotenja prav tako kakor v nas samih oglašajo vitalna vprašanja naše nacionalne in socialne usode.

Danes, ko ližejo plameni kritično besedo, ko je v prisilni tišini tako napet lok ljudske nejevolje, da čujemo zvenenje tetive, si še kdo drzne izpovedati resnico?

Težko je zagledati resnico, — saj je ljudsko hotenje kakor strašno in slepo valovanje. Le komur je resnica nujnejša od kruha, jo bo zagledal na dnu svoje in ljudske volje.

Po tistem pogovoru sem spotoma zopet premislil vso zgodovino tega razkosanega naroda, kako se je naselil na tem vročem kosu evropske zemlje, kako je izgubil možnost svobodnega razvoja, kako je tlačnil, se počasi družbeno diferenciral, veroval, si ustvarjal kulturo, se moral smešno a vendar bridko boriti za vsako drobtinico človečanskih pravic s cerkvijo, fevdalizmom in državnimi sistemi. Obujal sem spomine na dni meščanske nacionalne revolucije, ko smo stopili iz habsburškega germanskega državnega okvira v novo nacionalno državo, pekla me je omahljiva nacionalna zavednost, ki se ne izpričuje le na naših mejah, temveč celo v osrčju, zagnusila se mi je stupidna inferiornost, s katero presojava svojo usodo in si delimo človeške pravice. Upirala se mi je vsa ta hinavščina, zahrbtnost, mlačnost in klečeplaznost naše vladajoče sredine, ki se le od časa do časa krepkeje izživlja v ubijalnih nagonih. In vendar, občutil sem z globoko radostjo vso neizprosno žilavost in upornost, s katero kljubujemo času in gledamo v bodočnost.

Gledal sem razkol v generacijah. Starejša je utrujena in se ne more ločiti od preživelih, osmešenih in puhlih »idealov«, mlajša je vsa zajeta v razočaranja in ne dvigne noge preko tega praga.

Danes, ko ni narod nobena abstraktna shema, temveč v historičnem in socialnem razvoju strogo determinirana skupina ljudi, se ne moremo znebiti različnih folklornih in verskih primesi, celó rasnega malikovanja v pojmovanju narodnosti. Pogrešamo kritičnih pogledov, napihujemo vrednote, ki niso vrednote, temveč dejstva, razumljiva le v časovnih perspektivah, negiramo »slovenstvo« in zopet trobimo o njem kakor sirene, delamo gnile kompromise zaradi »taktike«, ne ločimo več ideje od vsakdanje strankarske mešetarije. To so dejstva in dediščina, ki jih dokazuje tudi mahedravo mišljenje v mlajših generacijah.

Problem slovenskega naroda ni problem neke abstraktne zemlje, šovinistično-historične tradicije in kaj vem kaj še, temveč živi, neposredni problem delovnega ljudstva, t. j. delovnih, naše življenje stvarjajočih razredov, živečih na tej zemlji, ki se morajo osvoboditi od vse družbene in miselne nesvobode in morajo postati tvorci človečanske kulture, ki naj bi bila delež in lastnina slehernega poedinca.

Naši vidiki niso verski simboli »izvoljenega ljudstva«, ne akulturni fašistični ideali rasnega naroda in rasne civilizacije, temveč občečloveška kulturna skupnost, ki jo bo slovenski narod soustvarjal, kadar bodo njegovi delovni razredi socialno osvobojeni. V tej svobodi se bo šele izživljala prava nacionalna zavest in ustvarjajoča sila.

Domovina, nacija, historični folklorni motivi, carstvo in vélika Žrtev so le abstrakcije, pred katerimi defilirajo bataljoni. Prava vsebina je narod, delovni in ustvarjajoči, čigar last je ta zemlja, ki mu mora nuditi najvišje

pogoje kulturnega življenja in človečanskih pravic in kar je poglavitno, tudi zavest, da dela eden za vse in vsi za enega.

Problem naše nacionalne usode niso meglene utopije v zastrupljenem ozračju med ozkimi domačimi plotovi, ne določajo ga strankarske variacije na temo: svoboda in fašizem; gledati ga moramo v okviru historičnega razvoja, gospodarskih in življenjskih nujnosti, sedanjega stanja in svetovnih političnih dejstev. Bistrost pogleda ni oportunizem, ampak znamenje jasnega mišljenja, aktivnosti in življenjske sposobnosti.

• *Olimpijski ogenj.* Karminasti nohti so žareli na belih prstih, ko so moderne grške device sprejemale olimpijski ogenj od Zeusa. Dokler je plapolal »v znamenje sprave med narodi« so se lahko Amerikanci v berlinskih tramvajih vozili po svoje, z nogami na sedežih. S poslednjimi ogorki je Metaksas po zaključku olimpijskih iger zažgal vse »subverzivne« knjige. Pod Akropolu, v Pireju in na trgu v Tesalonike so prasketali ognji in požirali človeško besedo, med drugimi tudi Platonovo »Državo«. Klasična tla so zopet očiščena, kakor v dneh, ko so usmrtili Sokrata. — Ali ni prav grški narod spesnil bajke o Prometeju?

• Sila igralčeve umetnosti se naposled izpriča le v tem, da do poslednjega utripa živcev individualizira v družbi in času človeka, ki se bralcu drame prikazuje v nešteti predstavi.

• Moderna umetnost išče stika z ljudskim življenjem, ki je globlje in bujnejše kakor pisateljeva fantazija. Živa priča je življenjepis dobrovoljca Habeta s Črnega vrha nad Idrijo. Na gališki fronti je prvič doživil veliko klanje; nacionalni navdih štirinajstega leta ga je privedel med dobrovoljce. Na tej poti je prišel petkrat v ujetništvo, v rusko, bolgarsko, nemško, avstrijsko, italijansko, bil dvakrat obsojen na smrt, se zaznamovan z zločinskim pečatom valjal po vseh mogočih zaporih, bolnišnicah in barakah, dokler je trajala vojna. Iz zadnjega, italijanskega ujetništva je pobegnil in odšel na Koroško, odkoder se je po trinajstih mesecih vrnil v Ljubljano in stradal, dokler ni naposled našel skromnega posla. »Potem,« je dejal, »me je marsikaj razočaralo.« — Sodobno življenje se sestavlja iz onih, ki živijo od razočaranja, in iz peščice, ki večini ustvarja razočaranje. Mislim, da se tega dejstva tudi pisatelji premalo zavedamo.

Juš Kozak

• V naši diluvijalni ljubljanski klimi, v klavni, majčeni džungli naše sredine nosi vsak kulturni boj vse oznake primitivnih medčloveških odnosov in primitivne psihologije, ki traja kljub ogromni zamotanosti civiliziranega življenja že sto dvajset tisoč let in v katere mejah je človek človeku še zmeraj zgolj tekmeč ali trinog. V mikroskopskih razsežnostih naših razmer dobivajo ta dejstva še prav poseben socialen poudarek. Kakor z raketami se igramo s frazami o kulturi in idejnih rečeh ter venomer besedičimo o človečanstvu in občečloveških blagih. A sredi tega mrtvega, neoživljajočega bengaličnega ognja se premikamo že stoletja v vsej svoji provincialni človeški nagoti in iz naših besed in dejanj govori prenekaterikrat samo žolčnost naše lastne

nebogljenosti. Vse pogosteje kakor iz vročega srca in čiste misli se pri nas porajajo izjave in sodbe iz človeške potlačenosti, iz mrakobnih kompleksnih vrenj, iz tistega posebnega manjvrednostnega občutja, ki je menda našemu človeku dedna lastnost. Še mnogo, mnogo porazov bomo morali preživeti, še dostikrat bomo morali sami sebe neusmiljeno razkrinkati, preden bodo odnosi v našem družbenem in kulturnem okolju dosegli tisto človeško kvaliteto, ki se dejansko izraža kot to, kar danes in pri nas označujemo z meglenim, skrivnostni čarovni formuli podobnim izrazom »kulturnost«. Beseda »kultura« je pri nas popoln abstraktum; tem konkretnejša pa je dvomljivost vseh občevalnih navad v naših kulturnih predelih in ta dvojnost je za nas na moč značilna. Še zmerom gledamo na sočloveka nagonsko in nevede kot na nezaželenega zoprnika, kot na nevarnega razbojnika, pred katerim je treba biti neprenehoma na preži in proti komur je dovoljeno vsakršno orožje. V tem zastrupljenem ozračju zaplotništva, spletkarstva, nezaupnosti, sumničenj, natolcevanj, podtikanj, zavisti, ljubosumnosti, poniglavih osebnih sovraštev, histerije, bolestnih ambicij, maščevalnosti, neiskrenosti, idejnega komercionalizma, malomeščanske strastnosti v slabem, megalomanije in snobizma — tu se širi neobjektivnost kakor epidemija. Naš kulturni delavec si po večini še dandanašnji domišlja, da je narodov maziljenec in vodnik, a je z vsem svojim mesijanizmom v nemajhnem odstotku človeško dvomljiva osebnost in v svoji najgloblji notranjosti včasih tudi nevrotičen spekulant. Tako pljuje naša kulturna sredina že od Levstika po vseh naših resničnih tvorcih in kritičnih duhovih in že sto let je pri nas izpoved slednje pomembne resnice istovetna z banalno gverilsko vojno zoper okolje, v katerem živiš, z nečastno, liliputansko oblego zlohotnosti, nedostopnosti in privatnega spodkopavanja. Bržkone ni posel umetnika, kritika, esejista, znanstvenika z njegove intimne, človeške, krvavo važne vsakdanje strani nikjer na svetu tolikanj težak in nehvaležen kakor pri nas. Ne le, da je na Slovenskem poklic profesionalnega umetnika malone brez izjeme neločljivo povezan s stradanjem, prezebanjem in alkoholizmom; ne samó, da našemu kulturnemu ustvarjanju prav za prav šele začenja rasti »občinstvo«, da se mora naša kultura prebijati skozi skrajno neugodne materialne pogoje in je še vedno žalostna »bela krizantema« v beračevi gumbnici. Toda slovenski ustvarjalci in glasniki se lomijo že od Prešerna ob človeško najtragičnejšem vprašanju, za koga dejansko žrtvujejo svoje moči in svojo osebno srečo — ob vprašanju, ki ni, da bi moralo biti na veke neka mistična, neodvrtljiva usoda slovenskega umetnika, ob vprašanju, ki se ga ni moči otresti z udobnim ugotavljanjem o neizbežnosti in potrebnosti žrtvovanja in ki zahteva vse konkretnejših razlag in ukrepov. Na Slovenskem je umetnik in nič manj tudi znanstvenik ali ideolog za svojega življenja v veliki večini že od vekomaj ločen od tistih, ki naj bi jim bila v resnici namenjena njegova beseda, in tako je v tej socialni izolaciji in sredi moskitskega zastrupljanja svojih kulturnih sodelavcev že pet sto let obsojen, da s krvavimi usti do hripavosti kriči v praznoto. Vse to je hkrati sociološki in psihološki pojav, ki ga označuje neka turobna slovenska tipičnost. Gre za dejstvo, da smo vse preveč neuravnovešeni, vse preveč zaposleni s svojo notranjo obteženostjo, da leži na nas vseh mrtvaška peza stoletnega narodnostnega, kulturnega in socialnega zapostavljanja slovenskega človeka, ki je

moral v trajnem manjvrednostnem položaju nenehno doživljati dvome o svoji človeški veljavi z vsemi psihološkimi konsekvencami takih odnosov — téma, o kateri bi bilo moči pisati knjige in tragedije. Aperecipirati dejstva izven svojih osebnostnih teženj in težav, poslušati in dojeti sočloveka, biti notranje uglašen za spoznanja in jih sprejemati z ubranim odmevom, to je posebna zmožnost, katere življenjski pogoj so zelo ustaljeni medčloveški odnosi in konkretna socialna možnost kultiviranja in izživljanja visoke človeške kvalitete. Osnovna značilnost naše sredine pa je brezupna konservativnost; in ker pomeni sleherna nova resnica že od začetka sveta takšno ali drugačno revolucionarno nujnost, sprejemamo pri nas vsako svežo izpoved, sodbo ali odkritje kakor udarec v hrbet, kakor atentat na naše življenjsko bistvo. Pri nas ne gledamo resnice, temveč edinole človeka, ki jo izpoveduje; ali ta človek ni umetnik, tvorec, mislec, ki se pošteno bori za svoja spoznanja, ki morda odkritosrčno stremi za lepotami in resnicami, ampak je teman, z napakami in zlohnotnostjo obložen individuum, ki ima s svojim delom skoraj gotovo kakšne zahrbtnje, osebne naklepe. Umetniško ali kakršnokoli dejanje s kulturnih področij je kajpada nedeljivo od človeka, svojega tvorca. Ali med nami je navada, da ne iščemo za delom človeka, kakršen je, otipljivo in živo osebnost s hibami, pa tudi z vrlinami in morebitno poštenostjo; ne: mi si ustvarimo za vsakim dejanjem zgolj sovražno spako človeških slabosti. In vendar je jedro vprašanja le v enem: v iskrenosti, v ustvarjalčevem pozitivnem odnosu do človeške skupnosti, ki ji naj služi njegovo delovanje. Pri nas še danes ne vemo in nečemo vedeti za psihološki aksiom, da mora delo s á m o brez izjeme neizpodbitno pokazati, ali so ga rodili pošteni in iskreni nameni, ali pa znabiti kakršnakoli zavedna ali nezavedna spekulacija. In če spričo vsega tega deklamira ta ali oni o potrebi strpnosti, če tarna ob idejni nestrpnosti, ki se je bojda ugnezdila med nami, je treba docela nesentimentalno poudariti enostavno resnico, da strpnost ni samoumevna posledica nekega imaginarnega kulturnega nivoaja, ki obstoji edinole v tiskani črki in vezani knjigi, ampak je izraz zamotanega razvoja, med čigar pogoji ni na poslednjem mestu socialna determinanta. Nemara trpko, a konkretno dejstvo je, da ne more biti takšna »strpnost« nič drugega kakor platonična iluzija, vse dokler se bomo gibali v okviru razmer in psiholoških nastrojenj, ki nas oklepajo danes. Zakaj izraziti novo, kritično misel, to pomeni med nami, tvegati z malone devetdeset odstotno verjetnostjo, da te misli nihče ne bo presojal, sprejemal ali odklanjal kot take, marveč bo cela množica ljudi iztaknila v njej potuhnjeno ost zoper svojo moralno, umetniško in celó življenjsko eksistenco ter se bo, če le mogoče, čutila osebno prizadeta in užaljena. Zato se pri nas tako slabo razumemo med seboj, zato se tolikanj bojimo ostrejšega tona v kritiki in polemiki (ki je drugod po svetu nekaj samo po sebi umevnega); zato naposled kljub tej bojazni in kljub vsej tradicionalni opreznosti v izražanju, ki je ž njo v zvezi, vendar podtikamo bližnjemu toliko grdobij in nečednosti, da nikoli tega. Zgrajeni, notranje in zunanje uravnovešeni družbi in kulturi, ki jo odlikuje sposobnost, sprejeti s človeško uvidevnostjo tujo, čeprav znabiti neljubo in napačno izjavo — taki kulturi se ni treba bati, da bi se v ostrini izraza izgubila človeška finoča in bi se pikrost izprevrgla v pobalinstvo. Pri nas pa je

predsodek proti sočloveku in zategadelj tudi proti slednji novi resnici naš kulturni vsakdanji kruh. Jasno: kajti resnice rasto iz človeka, pri nas pa po vsem videzu človek dejansko še ni kvaliteta.

- Intimnost, tista visoka, neagresivna in mirna intimnost je lastnost zelo zrelih umetnosti in kultur. Mi smo neznansko majčkeni in se vsi poznamo med sabo, pa nismo intimni, kakor je intimna miniatura lepota naše pokrajine. Naša umetnost pozna le eno intimnost: krč nevzdržne bolečine, krik prelite krvi, ki vpije po pomoči. Slovenski umetnik je intimnost svojih umetniških izpovedi zmeraj plačeval s svojo srečo, s svojo osebno tragiko in je bil najintimnejši takrat, kadar je umiral.

- Dokler bodo lepote zgolj luksuzna fasada zelo temne zgradbe družbenih privilegijev, dokler bodo spadale med stvari, katerih vrednost in uporabo določa zamotana in sumljiva matematika lastninskih odnosov, dokler bodo za ogromno večino človeštva le narkotikum ali pa daljna in nedostopna fatamorgana — vse dotlej bo ostala beseda kultura lažniva fraza in bo barbarstvo konkretno zgodovinsko dejstvo. Kajti abstraktne lepote, ki se ne napajajo iz živih vodá pozemskega sožitja, stremljenj in bolečin vseh milijonov ljudi, take lepote so mrtve, umetne cvetke, ki ne rasto in vonjajo le po prahu in trohnobi. Lepote so tvorine, so resnična sila kulture edinole tedaj, kadar žive s človekom in so njegova samoumevna, dejanska pravica prav tako kakor vsakdanji kruh.

- Fašizem je organizirana panika.

- Čeprav vidi v »čisti« umetnosti svoj življenjski smisel, je nekje izjavil André Gide, je vendar ne more priznati vse dotlej, dokler bodo obstajali tolikanj težki in nesorazmerno nepravilni družbeni odnosi.

Kajti: danes kakor pred dve sto ali dva tisoč leti pomeni »čista« umetnost zgolj spekulativen umik pred realnostjo neposrednega življenja. Kadar pa bo ta življenjska resničnost vredna človeka, kadar bo takšna, da bo izključevala razloge, zavoljo katerih so doslej umetniki bežali pred njo — takrat bo verjetno »čista« umetnost le njena nujna, naravna konsekvence in potencia, takrat bo tudi izginilo dosihdob nerešljivo nasprotje med dejanskim življenjem in »čisto« umetnostjo, ker življenjska in umetniška resničnost ne bosta več druga druge zaničevali in bo lahko sleherna umetnost — čista.

Ivo Brnčič

- Celjski grofje v moderni nemški drami. Marsikomu bo še bržkone v spominu, kako so berlinski narodnosocialistični časniki napadli okrog božiča 1932 dramo »Bog, cesar in kmet«. Prav tako so ostro nastopili zoper dramo konzervativni listi in če se ne motim, je bila afera zabeležena tudi pri nas. O drami se je v Berlinu, kjer je bila weimarska republika že v poslednjih zdihljajih, veliko pisalo za in proti. Vprizoritev sama je bila dogodek, saj so v režiji znanega režiserja Karla Heinza Martina nastopili Fritz Kortner, Margareta Melzer, Paul Wegener, Matthias Wiemann, Ferdinand Hart in Ervin Kalser. Spominjam se iz nekega berlinskega ilustriranega tednika velike slike Paula Wegenerja, ki je igral papeža Ivana XXIII. Predstava je bila zadnja razburljiva gledališka senzacija pred nastopom Hitlerjevega kanceler-

stva. Pred kratkim mi je prišla drama slučajno v roke. Izšla je v knjigi lansko leto v Zürichu. Ko sem pregledoval seznam nastopajočih oseb, sem na svoje začudenje zagledal med njimi Hermana II. Celjskega in njegovo hči Barbaro, ogrsko kraljico in ženo cesarja in kralja Žigismunda. Herman je v drami vpisan sicer pod pokvarjenim priimkom, ker ga piše avtor »Hermann Cillei Graf von Steiermark«. V drami še nastopajo Ladislav Frankopan (Ladislaus Frangepan), Ivan Hunjadi (Johannes Hunyadi), Jan Hus, Žižka, cesar Žigismund itd.

Drama je pisana v živem, drznem dialogu in avtorjevo gledanje na zgodovinske osebe je brez vsake sentimentalnosti. Dvorne intrige, razkošje, razsipnost, cerkvene in družabne zmede in razne lepe navade tiste dobe so dobile v njem dobrega slikarja. Zato tudi ni mogel preiti krize, v kateri je bila takrat katoliška Cerkev, ko jo je začel razkrinkavati kot prvi reformator in upornik Jan Hus. Take stvari so vedno neprijetne, kajti še danes ne smeš povedati resnice o tisti dobi. Videti je, kakor da mnogi še ne morejo pretrpeti sramotnih madežev, ko so se takrat skrivali pod raznimi dragocenimi plašči. Zato se ni čuditi, da so v Berlinu vzkipeali ob tej drami vsi tisti, ki imajo slabo vest tudi danes. Zelo zanimiv je prizor, ko se cesar Žigismund in grof Herman pogajata za Barbaro. Habsburžan Friderik hoče pri tem pogajanju protestirati, zato namiguje na njeno moralno lahkomiselnost. Prav tako Gara. Herman sam opozarja cesarja: »Barbara ni kot druge ... Ona je precej samostojna!« Cesarja to samo mika in ko nastopi Barbara, mu pove naravnost, da jo je oče zato vzel s seboj v Kostnico, ker bi jo rad spravil pod streho. Nadaljni erotični dialog je dekameronskega značaja. Barbara govori naravnost in odkrito. Tudi o svoji izgubljeni nedolžnosti. Iz zgodovine je znano, da je Barbara simpatizirala s husitskimi duhovniki, ki so baje opravili celo pogrebne molitve pri njenem pogrebu. Ker gre za Husovo življenje in smrt, se obrnejo njegovi pristaši v tej drami tudi na Barbaro in ji kot inteligentni dami dajo brati Husove spise. Zelo zanimiv je pogovor med Husom, cesarjem in Barbaro, ko obiščeta Husa v ječi. Cesar seveda prelomi svojo besedo, ker je preveč odvisen od klera in Hus mora na grmado. Barbara se sicer zelo zavzema za husite, celo v Prago se poda k njim, da bi jih pridobila zase in za cesarja, a se ji vse ponesreči in cesar pošlje na koncu drame vojsko nad puntarske Pražane. Gledanje na zgodovino in zgodovinske osebe je precej sorodno mojemu v »Celjskih grofi« , le da se je avtor naravnost naslonil na Husa kot predstavnika kmečkih množic. Zato tudi tak naslov drame, ker se v njej bore tri sile med seboj: cerkev, cesar in kmet. Avtor drame je Julius Hay. Podrobnejših podatkov o njem zasedaj nisem mogel dobiti. Vsekako je zelo zanimivo, da je nemški pisatelj, ki živi danes v emigraciji, kar je že po povedanem samo po sebi umevno, vzel kot motiv svoje drame ljudi, ki so znani iz zgodovine naših krajev, čeprav ni vedel, kakšno vlogo so igrali pri nas. Prav tako ni natančno vedel, odkod je Herman, ker bi sicer pravilno zapisal »Cilli« in ne »Cillei«. Isti avtor je napisal tudi dramo »Jez na Tisi«, s katero odvarja Burianovo gledališče »D 36« v Pragi svojo novo sezono. Dejanje drame se godi v času madžarske komune 1919. l. K. B.

Popravi: str. 452, vrsta 26 in 27, mora biti »nastavil roge« in »tiste roge« namesto »nastavil nogo« in »tisto nogo«. —

firano: »Über den Grundbegriff der Wirtschaftswissenschaft«] Hvala lepa!
Veliko uspehov na znanstvenem polju! Vaš udani Aškerc

Razglednica: Ljubljana.

Popravi napake, ki so se vrinile v objavo Aškerčevih pisem: str. 20, vrsta 41: Socialna Matica (nam.: Slovenska); str. 22, vrsta 4: Rückblick (nam.: Ruckblick); str. 24, vrsta 33: sympatizuje (nam.: symatizuje); str. 36, vrsta 17: vědu (nam.: Vědu); str. 253, vrsta 31: »Elemente d. Arbeitstheorie« (nam.: Elemente d. »Arbeits-Historie«). Marja Boršnik

MOTIVI IN UTRINKI

Zahtevati. Že dolgo premišlujem, kdaj je ta beseda izginila iz našega govora, našega mozga in krvi? Mislim, da so jo v kmetskih puntih še pravilno rabili, poslej jo je slišal le še hlapec od gospodarja.

• *Iskrenost.* V družbi, ki živi pod pritiskom, se neiskrenost opasno razpase. Ljudje taje misli, ki se porajajo iz spoznanja in temnih nagonov. Kakor ne verujejo čisto navadnim lažem, ki poskušajo človeka prevariti za resnico, tako se počasi sami oklepajo enakega orožja, da bi si vsaj na videz olajšali stisko. Kadar se prične človeška narava skrivati za lažjo, imajo poleg skrunilcev človeškega dostojanstva najlažji posel v družbi parasiti, ki črpajo sokove iz zatiranih borbenih ideologij. Plode se in množe, dokler elementarna ljudska energija ne razbije prisilnega pokrova. V takem času približno živimo. Vsak pogovor, vsaka misel, da, vsak pozdrav je kompromis. In kar je najbolj piškavo, celo »borci za resnico« se tega več ne zavedajo.

• *Véha.* Med Aškerčevimi pismi Žmavcu je bilo v letošnjem Zvonu objavljeno pismo, v katerem poziva prvak nar.-napredne stranke Aškerc, da naj odloži uredništvo LZ, ker se je drznil »pobijati« politiko SN, glasila nar.-napredne stranke. Takrat je Tavčar kot politik mešetaril z življenjskimi pravicami Slovencev v Celju. Aškerc se mu je zoperstavil in je moral odložiti uredništvo. Tavčar je ostal prvak stranke, toda ljudstvo je svoje pravice, ki se je zanje borilo Aškerčevo pero, kasneje na elementaren način uveljavilo. Pisatelju je ideja upravičenost lastnega življenja, politiku pa pre-skušnja moči. Zato je samo ob sebi umevno, če danes celo mladi ljudje, ki so se šolali pri Cankarju, ko komaj stopajo v otroški vrtec politične šole, kriče nad pisateljem: »Véha, na desno jo kreni! Na levo se drži, neroda. — Kaj ti nismo povedali, kod in kam? — —«

• *P. S.* Kadar se v človeštvu kakor danes vrše velike preobrazbe, se pojavljajo zastrte ideologije, ki vsebujejo malo tega malo onega, si laste absolutnost, a ne pokažejo pravega jedra, če se ga sploh zavedajo. Vsak mesec nam jih prinašajo revije, in razodeva jih slabo pisanje. Pravi pisatelj, ki išče resnico v lepoti in je njegovo življenje odvisno od spoznanja in vesti, jim ne more služiti. Njegova ljubezen do naroda se ne da »v trenotek« ujeti, njegovi pogledi so globlji in horizonti širši. Komur je pravica notranja potreba, bodo danes vse njegove misli in delo posvečene resnični svobodi lastnega in delovnega naroda vsega sveta, svetlejši socialni in duhovni bodočnosti človeštva, za katero se bije po vsej zemlji tu v tej tam v drugi podobi strašna borba in poginja zanjo prav v tem trenutku osramočen in oblaten tudi iber-ski rudar. S to mislijo postavljamo letošnjem letniku

piko.

Juš Kozak